



2015 Slutrapport för antikvarisk medverkan vid takomläggning och skorstenslagning på dränglängan på

GÅRDEN BORTOM ÅA I FÅGELSJÖ

Världsarvsgård och byggnadsminne

Fågelsjö 1:1

Los socken

Ljusdals kommun

Gävleborgs län

Byggnadsvårdsbidrag

Länsstyrelsens diarienummer 434-6627-14

MiGo: byggnadsvård

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning s. 3

Administrativa uppgifter s. 4

Historik, beskrivning, kulturhistorisk värdering, bakgrund, restaureringens syfte och antikvarisk slutbedömning s. 5

Byggnadsbeskrivning och skador s. 6

Genomförda åtgärder s. 7



SAMMANFATTNING

Gården Bortom åa ligger i byn Fågelsjö i den nordvästra delen av Ljusdals kommun. Anläggningen ägs av kommunen men förvaltas av Fågelsjö hembygdsförening, som under somrarna har gården öppen för visning. Bortom åa är en komplett bondgård med bostadshus och ekonomibyggnader från 1700-talet och framåt. Gården finns väl beskriven och dokumenterad sedan tidigare.

Länsstyrelsen har beviljat byggnadsvårdsbidrag till omläggningen av dränglängans baksida som en fortsättning på det arbete som påbörjades förra året. Etapp 1 genomfördes i september 2014 (dnr 434-8373-13) då framsidans spåntak lades om.

Etapp 2 påbörjades den 15 juni 2015 med ställningsbygge och avslutades med en slutbesiktning den 3 juli. Arbetena utfördes av Lassas Byggnadsvård genom Håkan Hildingsson, Christer Åsentorp, Peter Scherdin och Viktor Kuhles. Antikvarisk medverkande var Mimmi Göllas, MiGo Byggnadsvård.

Vid slutbesiktningen närvarade snickarna från Lassas och undertecknad.

GENOMFÖRDA ARBETEN

Arbeten som utfördes var omläggning av spåntaket på dränglängans baksida till nytt handspäntat furuspån. Samtidigt lagades skorstenen genom att bomputs togs bort och nytt hydrauliskt kalkbruk applicerades. Det nedre skorstensbeslaget av galvaniserad plåt byttes ut och en tung metallskiva lades som täckning över skorstenskrönet.

AVVIKELSER FRÅN PLANERADE ARBETEN

Inga avvikelser har noterats.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Arbetena är mycket väl utförda och därmed kan byggnadsvårdsbidraget betalas ut.

Mimmi Göllas

2015-07-15

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsägarrepresentant

Ljusdals kommun, 827 80 Ljusdal genom Leif
Östberg

Länsstyrelsens handläggare

Anna Sundberg, Kulturmiljö, Länsstyrelsen
Gävleborg, 801 70 Gävle

Entreprenör

Lassas, Rotebergsvägen 211a, 828 34 Edsbyn

Antikvarisk medverkan

MiGo Byggnadsvård, Ämnebo 2540, 828 94
Edsbyn genom Mimmi Göllas

Besiktningssunderlag

2013-09-30 MiGo Byggnadsvård

Länsstyrelsens beslutshandlingar

2014-11-04 dnr 434-6627-14

Genomförd antikvarisk medverkan

1: 2015-06-16

2: 2015-07-03, slutbesiktning

Slutrapport

2015-07-15

Rapportkorrektur och bearbetning

Smens Översättning & Språkgranskning,
Rundsvägen 28 Smens, 828 94 Edsbyn genom
Margareta Krause

HISTORIK, BESKRIVNING, KULTURHISTORISK VÄRDERING, BAKGRUND, RESTAURERINGENS SYFTE OCH ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Gården Bortom åa ligger i byn Fågelsjö i den nordvästra delen av Ljusdals kommun. Anläggningen ägs av kommunen men förvaltas av Fågelsjö hembygdsförening, som under somrarna har gården öppen för visning. Bortom åa är en komplett bondgård med bostadshus och ekonomibyggnader från 1700-talet och framåt. Gården finns väl beskriven och dokumenterad sedan tidigare.

Det är en av ekonomibyggnaderna som har åtgärdats under 2015. Dränglängan har en datering från 1777 och stod tidigare kring gårdstunet. Längan flyttades 1903 till sin nuvarande plats och är där sammanbyggd med bagarstugan.

Det främre takfallets spånbeklädnad lades om 2014 och ersatte då ett tidigare spåntak från 1984.

KULTURHISTORISK VÄRDERING OCH GÄLLANDE SKYDD

Gården Bortom åa i Fågelsjö är byggnadsminne sedan 2004 och skyddas därmed genom särskilda bestämmelser. Sedan juli 2012 ingår Bortom åa som en av sju gårdar i Världsarvet Hälsingegårdar.

BAKGRUND

Länsstyrelsen har beviljat byggnadsvårdsbidrag till omläggningen av dränglängans baksida som en fortsättning på det arbete som påbörjades förra året. Etapp 1 genomfördes i september 2014 (dnr 434-8373-13) då framsidans spåntak lades om.

Etapp 2 påbörjades den 15 juni 2015 med ställningsbygge och avslutades med en slutbesiktning den 3 juli. Arbetena utfördes av Lassas Byggnadsvård genom Håkan Hildingsson, Christer Åsentorp, Peter Scherdin och Viktor Kuhles. Antikvarisk medverkande var Mimmi Göllas, MiGo Byggnadsvård.

Vid slutbesiktningen närvarade snickarna från Lassas och undertecknad.

RESTAURERINGENS SYFTE

Målsättningen med byggnadsarbetena var att ge dränglängan ett tätt tak. Ett försök har gjorts att sprida ut spåntaksomläggningarna över tid på de olika byggnaderna så att taken inte ska ta slut samtidigt och därmed orsaka stora kostnader. Dessutom kan det bli problem att få fram handspåntat spån i större mängder med tanke på att det nu bara finns en känd leverantör.

Målsättningen med det antikvariska uppdraget var att dokumentera historiska spår i byggnaden, beskriva arbetsprocessen och dokumentera genomförda arbeten. Särskilt intresse ägnades det befintliga spåntaket som dokumenterades innan det skottades av.

BYGGNADSBESKRIVNING OCH SKADOR

Tak

Dränglängan flyttades till sin nuvarande plats 1903 och byggdes ihop med bagarstugan. Dränglängan har en ristning från 1777, som betraktas som byggnadsåret, medan bagarstugans stomme genom dendrodatering är bestämd till 1759-60 med tillägg från 1853-58.

Troligast är att takkonstruktionen med horisontella plank, som spånen spikas i, tillkom 1903. Byggnaden har ett förhållandevis långt takutskäfte som stämmer med den tidens ideal. Hur de ursprungliga takspånen såg ut, om de var hyvlade eller späntade, vet vi inte och därmed inte heller hur långa de var eller hur de var lagda.

Det befintliga spåntaket tillkom 1984 enligt en upphittade sticka med namnet Bent Carlström och datumet 1984-06-18, som satt inkilad under takspånet på framsidan. Spånet var handspäntat och av god kvalitet.

Spånet från 1984 var handspäntat, 50 centimeter långt och lagt från vänster till höger i tre lager. Knivsidan var vänd nedåt. Spånen var mer rektangulära än de nya och har troligen skurits fram ur en sågad, rektangulär, kubbe. Måttet 50 centimeter är ett otraditionellt mått då de handspäntade spånen ofta är 54 centimeter och de hyvlade 45 centimeter.

Skorsten

Efter att ställningarna hade kommit upp kunde skorstenen besiktas från nära håll.

Ingen av oss känner till hur skorstenen har sett ut ursprungligen eftersom det är flera lager puts på med olika sammansättning. Hade skorstenen varit putsad eller inte? Naturstens skorstenar har ofta synlig sten med breda fogar emellan men här var skorstenen uppbyggd av huggen sten. Stenens yta var grov, inte finhuggen, vilket talade för att den varit överputsad. I botten mot stenen låg på flera ställen ett lerbärgat bruk. En restaureringskunnig murare anlätades för att ge besked. Murare Erik Andersson, Öhmans bygg, fick

putsprover från skorstenen tillsammans med foton. Nedanstående skrev Erik om skorstenen:

”Stenen som skorstenen är byggd av är så kallad Rätans-granit, det är en usel sten som hellre splittras i atomer än klyvs. Men den är nog ganska bra att putsa på, grov och kornig i ytan. Om jag skulle komma med ett förslag så kanske man kan försöka hugga bort det som sitter löst, stålborsta resten, vattna och sedan laga med hydrauliskt kalkbruk. Vill man sedan vitfärga så fäster inte ren kalkfärg utan en tillsats av till exempel vitcement eller hydraulisk kalk.

Jag ser inget lerbruk i proverna, inte så konstigt eftersom lera tydligen var en bristvara i området ända in på 1900-talet när man med grävmaskiner kunde ta upp en sjöbotten i Loos.

Det finns kalkbruksrester i botten på proverna av god kvalitet, verkar det som, lite gulaktig till färgen ungefär som på kalken från Oviken-Storsjöområdet.

Över det är en cementputs, mycket hård alla gånger 1:3 cement-sand, antagligen ännu hårdare, den är slevdragen på ytan.”

SKADOR

Det yttre lagret av spån, dvs. den nedre tredjedelen på varje spån, var sprött efter belastning och av vädret och årstiderna. Spånen lades för 30 år sedan och började visa åldersutmattning, men skadorna var inte omfattande. Baksidans takfall var i något sämre skick än framsidan då det på ett antal ställen var fukthål rakt igen alla spånlager.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER

Åtgärder som har genomförts inom den entreprenad som den antikvariska medverkan har omfattat redovisas nedan.

Tak

- Rivning av befintligt tak med spikrensning av undertak från galvaniserad spik.
- Spikning av nytt handspäntat furuspån med blank trådspik, 2, 1/2 tum långa.
- Nya vindskivor med bandsågad ytstruktur.
- Nya vattbrädor med bandsågad ytstruktur.

Inga lagningar gjordes av undertaket, eftersom det inte fanns några skador som behövde åtgärdas.

Mycket tid ägnades åt att rensa spik från undertaket innan den nya spånen kunde spikas. Den äldsta spiken var 2 1/2 tums klippspik (från 1903), nästa lager spik var en 3 tums blank trådspik och därpå 2 1/2 tums galvaniserad trådspik från 1984. Taket har, med det nya spåntaket, haft fyra olika spåntak mellan 1903 och 2015.

De nya takspånen är av handspäntad fura. Spånen är 54 cm långa och läggs från vänster till höger i tre lager. Kärnsidan överlappar ytveden och knivsidan läggs nedåt.

Skorsten över tak

- Nedknackning av lös puts och lagningar med KC-bruk utom på den sydöstra sidan där befintligt bruk satt bra.
- Komplettering av puts med hydrauliskt kalkbruk Fin 4810 från Finnja.
- Byte av nedre skorstensbeslag till nytt beslag av galvaniserad plåt.
- Byte av kröntäckning till en 5 millimeter tjock stålskiva.

FRAMTIDA UNDERHÅLL

Det är viktigt att träd inte tillåts växa upp i närheten av byggnader med spåntak. Nedfallande löv och barr som samlas på taket bidrar till att spånen blir fuktiga och rötskadas i förtid.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-06-16: Arbetena har precis börjat och det gamla spåntaket skottas bort. Spånen var i något sämre skick än på framsidan med flera hål där fukten gått rakt igenom lagren.



2015-06-16: Ett hål togs upp på dränglängan för att fastställa hur undertaket såg ut. Det verkar vara likadant som på framsidan med korta horisontella trobräder med vertikala brädor ovanpå de timrade mellanväggarna.

Spånen är likadana som de var på framsidan: 50cm med 16 cm:s överlapp, lagda från vänster till höger och spikade med 2,5 tums galvaniserad trådspik. Virket är av god kvalitet och spånen rektangulära. De är troligen urtagna ur en fyrkantsklump.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-06-16: Skorstensbeslaget hade yttlig rost.



2015-06-16:
Plåtbeslaget kommer att putsas in i skorstenen lika som nu.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-06-16: Den övre plåten har förstärkts med ett längre uppdrag mot nocken, men täckt med spån.



2015-06-16: En ny plåt ska läggas över skorstenen och ersätta pannplåten och stenarna. Den görs lika som på gammelbyggnaden dvs. en tyngre plåtskiva som får vila på stenar i hörnen så att det blir en luftning.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-06-16: Vi diskuterade putsens sammansättning. Vi fick hjälp av murare Erik Andersson med putsanalys och åtgärdsförslag.



2015-06-16: Lös puts ska bort och ny puts ska på.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-07-03: Baksidans takfall har lagts om med ca 10 000 nya handspäntade takspån.



2015-07-03: Nya vindskivor och vattbrädor har satts upp på gavlarna medan nockbrädorna byttes 2014, samtidigt som det främre takfallet lades om.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-07-03: Ny vindskiva och vattbräda på gavel D.



2015-07-03: Det nya spånet är handspäntad fura, 54 centimeter lång, som har lagts i tre lager från vänster till höger med knivsidan ner.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-07-03: Lös puts togs ned och ersattes med ett nytt skikt av hydrauliskt kalkbruk.



2015-07-03: Ett nytt plåtbeslag monterades nedtill.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-07-03: En sida av skorstenen lämnades utan åtgärd eftersom putsen satt fast.



2015-07-03: På krönet lades en tung stålplatta. Den vilar på stenar i hörnet som möjliggör ventilation.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER



2015-07-03: Färdigt!



2015-07-03: Gänget från Lassas: Peter Scherdin, Håkan Hildingsson, Christer Åsentorp och Victor Kuhles.